

УДК 378.015.31:613:502.131.1]:796

Цигура Г. О.
кандидат сільськогосподарських наук, доцент
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, м. Чернігів
Чопик Р.В.
кандидат педагогічних наук, доцент
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич

ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА СТАЛОГО РОЗВИТКУ: МОЖЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ФАХІВЦЯМИ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ

У статті розглядаються нормативно-правові документи України, які сприяють вирішенню питання забезпечення здорового способу життя як складової сталого розвитку через систему освіти із залученням учителів фізичної культури та фахівців фізичного виховання і спорту.

Забезпечення здорового способу життя як складової сталого розвитку учителями фізичної культури та фахівцями фізичного виховання і спорту на даний час може реалізовуватись через заклади формальної освіти, що відображено у Законі України «Про освіту» та навчальних програмах з фізичної культури. Адже стандартом вищої освіти України галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 017 Фізична культура і спорт, передбачене формування відповідних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури та фахівців фізичного виховання і спорту.

Ключові слова: збереження здоров'я, освіта для сталого розвитку, учителі, фахівці з фізичного виховання і спорту.

Цыгура Г. А., Чопык Р.В. Здоровьесбережение как составляющая устойчивого развития: возможности реализации специалистами физического воспитания и спорта. В статье рассматриваются нормативно-правовые документы Украины, которые способствуют решению вопроса обеспечения здорового образа жизни как составляющей устойчивого развития через систему образования с привлечением учителей физической культуры и специалистов физического воспитания и спорта.

Обеспечение здорового образа жизни как составляющей устойчивого развития учителями физической культуры и специалистами физического воспитания и спорта в настоящее время может реализовываться через учреждения формального образования, что отражено в Законе Украины «Об образовании» и учебных программах по физической культуре. Ведь стандартом высшего образования Украины области знаний 01 Образование/Педагогика специальности 017 Физическая культура и спорт предусмотрено формирование соответствующих компетенций будущих учителей физической культуры и специалистов физического воспитания и спорта.

Ключевые слова: сохранение здоровья, образование для устойчивого развития, учителя, специалисты по физическому воспитанию и спорту.

Tsyhura H.O., Chopyk R.V. Health preservation as a component of sustainable development: the possibilities of realization by specialists of physical education and sports. The article deals with the normative and legal documents of Ukraine, which contribute to solving the issues of ensuring a healthy lifestyle as a component of sustainable development through the educational system involving physical education teachers and specialists in physical education and sports. It is analysed the President's decree on the "Ukraine-2020" Sustainable Development Strategy and the state documents on healthy lifestyles related to the implementation of the reforms and programs envisaged in the Strategy: "Education Reforms", "Promotion Programs for Physical Culture and Sports", "Development Programs for Children and Youth". In the latest edition of the Law of Ukraine "On Education", the issues of sustainable development for the promotion of healthy lifestyles and environmental literacy are considered in parallel and mutually complementary. The concept of "New Ukrainian School" highlights the key competences of the graduate, among which one of the leading places is health preservation. It is indicated how this is realized by physical culture through the competences in natural sciences and technologies, environmental literacy and healthy lifestyle. Thus, the provision of a healthy lifestyle as a component of sustainable development by physical education teachers and specialists in physical education and sports can currently be implemented through formal education institutions, as reflected in the Law of Ukraine "On Education" and physical education curricula. As a standard of higher education in Ukraine, the field of knowledge 01 Education/Pedagogical and specialty 017 Physical culture and sports provides for the formation of appropriate competences on future teachers of physical education and specialists in physical education and sports. Through the institutions of non-formal education, in particular physical education and sports, the a healthy lifestyle maintaining is proposed to be implemented only from the point of view of involving the population in motor activity, as the analysed normative documents in this area do not contain the tasks provided for the goals of sustainable development.

Key words: health preservation, education for sustainable development, physical culture teachers, specialists in physical education and sports.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Питання збереження здоров'я завжди були, є і будуть актуальними для кожної людини, вони вивчалися науковцями різних країн у далекому минулому, досліджуються і зараз. Адже здоров'я є однією з найвищих соціальних цінностей людства, від нього залежить

добробут і розвиток держави.

В Україні питання збереження і профілактики здоров'я досліджується широким колом науковців [3, с. 156; 15, с. 262]. До сфери збереження здоров'я залучено цілу низку міністерств та відомств, а законодавство України має істотну кількість документів з цього напрямку і охоплює діяльність у медичній, освітній та інформаційній галузях, фізичній культурі і спорті, екології тощо [8, 18]. Але, на жаль, ситуація у нашій країні невтішна – стан здоров'я населення оцінюється як незадовільний, оскільки супроводжується зменшенням середньої тривалості життя та високою смертністю, яка з кожним роком зростає [19, с.10].

Здоров'я дітей взагалі викликає особливе занепокоєння, адже зараз кожна п'ята дитина народжується з відхиленнями у стані здоров'я, а значна частина підлітків мають хронічні захворювання [6, с.84].

Причин такої тривожної ситуації можна перелічувати багато, але основна – відсутність належного системного підходу у вирішенні питань збереження і профілактики здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи нормативно-правове забезпечення національної політики України з питань формування здорового способу життя за 1991-2012 роки, науковці вказують, що законодавство України в цілому відповідає основним міжнародним стандартам політики сприяння здоров'ю. Але окремого державного документа щодо формування здорового способу життя не існує [8, с. 40; 18, с. 29]. У грудні 2013 року до Верховної Ради України було подано черговий документ – проект Закону про затвердження загальнодержавної програми «Здоров'я – 2020: український вимір», але його так і не було прийнято. Тому науковці запевняють, що є необхідність удосконалення чинного законодавства у цьому напрямку [8, 17, 18]. Досліджуючи державну освітню політику України з питань забезпечення здорового способу життя молоді, Шиян О. І. констатує, що у більшості випадків вона має лише декларативний характер і не є результативною, оскільки заходи і завдання є надто загальними, не визначені критерії, показники і характеристики для оцінки ступеня забезпечення здорового способу життя молоді, недостатнім також є рівень фінансування та кадрового забезпечення [18, с. 29].

Зараз значний вплив на освітню політику з питань збереження здоров'я молоді мають документи міжнародних організацій: ВООЗ, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ та ін. Зазначено, що Україна взяла на озброєння світові тенденції щодо провідної ролі освіти для поліпшення стану здоров'я населення [8, 17, 18]. Так, в освітній процес були впроваджені нові навчальні програми здоров'яформувальних курсів і предметів. Фізичну культуру і спорт було визнано важливим чинником усебічного розвитку особистості та формування здорового способу життя [5].

Педагогічними колективами закладів освіти усіх рівнів проводиться колосальна робота з питань здоров'язбереження – викладачі інтенсивно працюють над впровадженням найрізноманітніших здоров'язбережувальних технологій у свою практику, наголошуючи на необхідності системного підходу, який вбачають у співробітництві не тільки усього освітнього колективу, але і батьків [3, 15].

Але, незважаючи на такі кроки, «процес виродження нації в Україні не зупинено, а здоров'я учнів залишається вкрай незадовільним», тому Шахненко В. І. зроблено висновок про потребу подальшої перебудови змісту вищої та середньої ланок освіти. Також науковець стверджує, що у підготовці покоління, що підрастає, до здорового способу життя вирішальним є формування духовності. Молоде покоління повинне засвоїти таку істину: «природа – колыска здоров'я, здоров'я природи – здоров'я людини; найголовніше для людини – це життя, найцінніше в житті – здоров'я, дев'ять десятих щастя людини складає її здоров'я (прислів'я), умовою здоров'я є ведення здорового способу життя» [17, с. 174].

Оскільки політика нашої держави з питань забезпечення здорового способу життя орієнтується на досвід країн ЄС і діяльність міжнародних організацій, то слід зауважити, що ще у 1987 році на 42-й сесії ООН міжнародною спільнотою було обрано нову стратегію розвитку суспільства – сталий розвиток [16, с. 88]. Її підтримано представниками 179 країн світу. Згодом Сталий розвиток став «незаперечною метою міжнародної й національної політики, що об'єднує економічне зростання, соціальний прогрес і захист навколишнього середовища» [2, с. 58].

Тобто Сталий розвиток – це модель всесвітнього розвитку, в основу якого покладено той системний підхід, про який говорять більшість науковців, адже він об'єднує основні складові розвитку – економічну, соціальну та екологічну. І «забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю населення усіх вікових категорій» є однією із 17 глобальних цілей цієї Стратегії [1, с. 5]. А освіту визнано необхідною і основною рушійною силою для досягнення сталого розвитку суспільства (Всесвітній Саміт у Ріо-де-Жанейро, 1992 р.). Україною було підтримано Стратегію сталого розвитку, але реалізація її відбувається дуже повільно [16, с. 88].

Тому **метою нашої роботи** є дослідження нормативно-правових документів України, які сприяють вирішенню питання забезпечення здорового способу життя як складової сталого розвитку через систему освіти із залученням учителів фізичної культури та фахівців фізичного виховання і спорту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після визнання освіти умовою досягнення Цілей сталого розвитку, у 2005 р. ЄЕК ООН було видано документ «Стратегія освіти для сталого розвитку», де було вказано, що «освіту задля сталого розвитку слід розглядати як процес, що охоплює всі елементи життєвої сфери. Слід домагатися його органічного внесення у навчальні програми на всіх рівнях, у тому числі й професійну освіту, підготовку педагогів та безперервну освіту для фахівців та керівників» [12, с. 6-7]. Нашою країною реальний крок вперед на шляху до Сталого розвитку було зроблено тільки після ратифікації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. У січні 2015 р. президентом України було підписано Указ про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020». У положеннях цієї Стратегії зазначено, що особливу увагу слід приділяти здоров'ю людини [13]. У цьому ж році міжнародною спільнотою були схвалені Цілі Сталого Розвитку до 2030 року (Саміт зі сталого розвитку, Нью-Йорк, 2015р.) [1, с. 5]. У зв'язку з цим, було розроблено новий проект Стратегії сталого розвитку України до 2030 року, який визначає стратегічні напрями довгострокового розвитку України і містить національні цілі сталого розвитку

України, що базуються на глобальних Цілях [1]. Вони стосуються економічного, соціального й екологічного напрямів та передбачають відповідні дії в таких галузях: економіка, соціальна політика, охорона здоров'я, природокористування та охорона довкілля, сільське господарство, енергетика, транспорт, регіональний і місцевий розвиток, освіта і наука [1].

У новому проєкті Стратегії сталого розвитку України зазначено, що Сталий розвиток орієнтований на людину та покращення якості її життя у сприятливому соціально-економічному середовищі та екологічно чистому, здоровому, різноманітному природному довкіллі. Одна зі Стратегічних цілей поставлена так: «Забезпечення здорового життя, благополуччя та якісної освіти в безпечних і життєстійких населених пунктах».

Тобто вирішувати питання здоров'язбереження населення пропонується не окремо, а в системі з іншими. Це сприятиме формуванню планетарного дієвого мислення населення [7]. Тобто дозволить кожній людині: бачити увесь спектр чинників, що впливають на її здоров'я; знати і розуміти взаємозв'язок між будь-якою діяльністю людини і здоров'ям; діяти відповідно – у напрямку збереження і здоров'я, і довкілля, які нерозривно взаємопов'язані.

Проаналізуємо деякі державні документи з формування здорового способу життя, які стосуються реалізації реформ, передбачених у Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», а саме: «Реформи освіти», «Програми популяризації фізичної культури та спорту», «Програми розвитку для дітей та юнацтва» [13].

Порівняно з попередньою редакцією закону України «Про освіту», в його останній редакції такі питання сталого розвитку, як збереження здорового способу життя та екологічна грамотність розглядаються паралельно і взаємодоповнюють одне одного [4]:

1) у меті закону зазначено, що одним з напрямів освіти є підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору (нагадаємо, що сталий розвиток містить питання збереження здоров'я і довкілля); 2) до засад державної політики у сфері освіти та принципів освітньої діяльності віднесено: формування культури здорового способу життя, екологічної культури і дбайливого ставлення до довкілля; 3) для досягнення мети повної загальної середньої освіти визначено формування ключових компетентностей кожної сучасної людини, серед яких ті, які сприяють формуванню здорового способу життя: компетентності у галузі природничих наук, техніки і технологій; екологічна компетентність; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями добробуту та здорового способу життя;

4) серед обов'язків здобувачів освіти є: відповідально та дбайливо ставитися до власного здоров'я, здоров'я інших, довкілля; 5) визначено додаткові обов'язки педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників: сприяти розвитку здібностей здобувачів освіти, формуванню навичок здорового способу життя, дбати про їхнє фізичне і психічне здоров'я; захищати здобувачів освіти під час освітнього процесу від пропаганди та агітації, що завдають шкоди здоров'ю здобувача освіти; 6) зазначено додаткові обов'язки батьків здобувачів освіти: виховувати у дітей відповідальне ставлення до власного здоров'я, здоров'я інших і довкілля; формувати навички здорового способу життя.

У концепції «Нова українська школа» зазначено ключові компетентності випускника, серед яких одне з провідних місць належить збереженню здоров'я [9, с. 16-17]. Формування ключових компетентностей учнів передбачається освітніми програмами з усіх предметів [10]. Так, у навчальній програмі з фізичної культури 10-11 класів зазначено, що формування здорового способу життя реалізується через компетентності в природничих науках і технологіях та екологічну грамотність і ведення здорового способу життя. А саме: 1) у формуванні основних компетентностей у природничих науках і технологіях фізична культура має такий внесок:

- забезпечує уміння учня виконувати різні фізичні вправи в умовах природного середовища, використовувати сили природи у процесі занять із фізичної культури;
- забезпечує розуміння гармонійної взаємодії людини і природи, сприймання екологічного довкілля як ідеального простору для реалізації фізичної активності людини, ціннісне ставлення до навколишнього середовища як потенційного джерела здоров'я, усвідомлення бережного природокористування.

2) у формуванні компетентності «екологічна грамотність і здорове життя» фізична культура забезпечує: уміння свідомо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших; усвідомлення важливості дотримання санітарно-гігієнічних вимог при виконанні фізичних вправ; усвідомлення значення рухової активності для покращення здоров'я та ін. [10].

Програма має також чотири змістові лінії. Серед них дві такі, що містять інформацію з питань збереження здоров'я – «Екологічна безпека та сталий розвиток» і «Здоров'я і безпека». Вони спрямовані на формування активної громадянської позиції з питань: збереження довкілля і розвитку суспільства відповідно до положень Стратегії сталого розвитку; дотримання здорового способу життя і формування безпечного життєвого середовища.

Отже, учитель фізичної культури повинен бути готовим до формування в учнів цих ключових компетентностей.

Оволодіння вчителем фізичної культури та фахівцем фізичного виховання і спорту відповідними компетентностями для їх професійної діяльності передбачені тим же законом «Про освіту». Згідно стандарту вищої освіти України для галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 017 Фізична культура і спорт, майбутній фахівець фізичної культури і спорту повинен володіти такими загальними компетентностями, як «прагнення до збереження навколишнього середовища, реалізації концепції сталого розвитку людства» та такими спеціальними компетентностями, як «здатність до інтегрування знань про принципи, шляхи та умови ведення здорового способу життя» [11, с. 6].

На жаль, використання цих компетентностей у нормативних документах, які стосуються галузі фізичної культури і спорту, на даний час не передбачено. Зокрема, жодних змін, які б стосувалися взаємодоповнення питань збереження здорового способу життя у навколишньому середовищі не відображено ні у законі України «Про фізичну культуру і спорт» [5], ні у «Державній цільовій соціальній програмі розвитку фізичної культури і спорту на період до 2020 року» [1].

Забезпечення здорового способу життя молоді в усіх програмах, які стосуються фізичної культури і спорту, розглядається, на жаль, безсистемно і тільки з позиції залучення населення до рухової активності. Наприклад, зовсім не

розглядається зв'язок взаємозалежності здоров'я і різних чинників навколишнього середовища, вплив наслідків занять спортом на навколишнє природне середовище і, як наслідок, здоров'я наступних поколінь тощо. Тобто програми, які стосуються фізичної культури і спорту, є відмежованими від сучасних глобальних програм людства.

У Національній стратегії з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року «Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація» передбачено подальший розвиток позицій, визначених Національною доктриною розвитку фізичної культури і спорту [14]. Метою цієї стратегії є формування умов для оздоровчої рухової активності, і за змістом вона наближена до Стратегії сталого розвитку. Адже передбачає покращення фізичного розвитку та фізичної підготовленості з урахуванням вимог майбутньої професійної діяльності, збільшення кількості загальнодоступних безпечних місць і маршрутів для сімейного відпочинку, надання учителями фізичної культури учням та студентам консультацій з питань здорового способу життя; створення роботодавцями сприятливих умов для оздоровчої рухової активності на робочих місцях, впровадження у засобах масової інформації соціальної реклами та пізнавальних програм для осіб різного віку щодо переваг оздоровчої рухової активності. У цій Стратегії прослідковується системний підхід. Але, на жаль, жодної тези немає про очевидний зв'язок між здоров'ям і чинниками навколишнього середовища, про що тлумачить Стратегія сталого розвитку.

Висновки. Питання забезпечення здорового способу життя як складової сталого розвитку учителями фізичної культури та фахівцями фізичного виховання і спорту на даний час може реалізовуватись через заклади формальної освіти, що відображено у законі України «Про освіту». А саме – через заклади загальної середньої освіти, адже стандартом вищої освіти України галузі знань 01 Освіта/Педагогіка спеціальності 017 Фізична культура і спорт, передбачене формування відповідних компетентностей майбутніх учителів фізичної культури та фахівців фізичної культури і спорту.

Через заклади неформальної освіти, зокрема фізичної культури і спорту, питання збереження здорового способу життя пропонується реалізовувати тільки з позиції залучення молоді до рухової активності, оскільки проаналізовані нами нормативні документи цієї галузі не містять завдань, які передбачені Цілями сталого розвитку.

Перспективи подальших досліджень полягають у продовженні вивчення нормативно-правової бази основних складових законодавства України з питань реалізації здорового способу життя для населення різних вікових категорій через освіту для сталого розвитку.

Література

1. Аналіз державних стратегічних документів України щодо врахування адаптованих для України Цілей Сталого Розвитку до 2030 року: Аналітична доповідь. – К.: Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. – 84 с.
2. Білорус О. Г. Глобальна перспектива і сталий розвиток: (Системні маркетол. дослідж.) / О. Г. Білорус, Ю. М. Мацейко. – К.: МАУП, 2005. – 492 с.
3. Жара Г. І. Педагогічні технології формування компетентності індивідуального здоров'язбереження вчителів у процесі професійної підготовки та саморозвитку / Г. І. Жара // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Випуск 60. Том 1. / НПУ імені М. П. Драгоманова; гол. ред. Андрущенко В. П. – К., 2018. – С. 156–161.
4. Закон України від 19.01.2019 р. № 2145-VIII «Про освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1631>
5. Закон України від 03.07.2018 р. № 3808-XII «Про фізичну культуру і спорт» [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <https://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3808-12>
6. Карнацький В. М. Проблеми здоров'я та продовження тривалості життя населення України / В. М. Карнацький // Укр. мед часопис. – 2008. – 5(67). IX-X. – С. 83-87.
7. Лузік Е. В. Теоретико-методологічні аспекти формування планетарного мислення як основи оновлення змісту сучасної вищої освіти України / Е. В. Лузік // Креативна педагогіка: наук.-метод. журнал. – 2014. – Вип.9. – С.48-54.
8. Мельничук І. М. Нормативно-правове забезпечення національної політики щодо формування здорового способу життя / І. М. Мельничук, М. І. Сапіжак // Медсестринство. – 2004. – № 1. – С. 37-41.
9. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг ред. Н. М. Бібік – Київ: Літера ЛТД, 2018. – 160 с. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf>
10. Освітні програми. МОН України. – Режим доступу до ресурсу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi>
11. Проект. Стандарт вищої освіти України. 01 Освіта 017 Фізична культура і спорт.– МОН: Київ, 2017. – 11с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.google.com.ua/search?hl=ru-UA&authuser=0&biw=1517&bih=696&ei=ENCrXMHaFOnnrgSZ2p-wVg&q=стандарт+вищої+освіти+01+Освіта+017>
12. Стратегія ЕЗК ООН для образования в интересах устойчивого развития. (Вильнюс, 17-18 марта 2005 года). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unesco.org/fileadmin/DAM/env/documents/2005/ser/ac.13/ser.ac.13.2005.3.rev.1.r.pdf>
13. Указ Президента від 12.01.2015 р. № 5/2015 «Про Стратегію сталого розвитку "Україна - 2020" [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
14. Указ Президента України від 09.02.2016 р. № 42/2016 «Про Національну стратегію з оздоровчої рухової активності в Україні на період до 2025 року "Рухова активність - здоровий спосіб життя - здорова нація" [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>
15. Усманова Г. О. Формування та збереження здоров'я – наскрізне питання курсу «Основи екології» для студентів вищих навчальних закладів / Г. О. Усманова // Human health: realities and prospects. Monographic series. Volume 2. "Health and Environment", edited by Nadiya Skotna. – Drohobych: Posvit, 2017. – pp. 262-271.

16. Цигура Г. О. Формування знань з реалізації цілей сталого розвитку у майбутніх фахівців фізичної культури і спорту / Г. О. Цигура // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка [Текст]. Вип. 154. Т. II. / ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка; гол. ред. Носко М. О. – Чернігів: ЧНПУ, 2018. (Серія: педагогічні науки. Фізичне виховання і спорт). – С. 88–93.
17. Шахненко В. І. Підготовка учнів до ведення здорового способу життя у змісті здоров'яформуючих курсів ЗНЗ незалежної України / В. І. Шахненко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2008. – №1. – С. 167-175.
18. Шиян О. І. Державна освітня політика України з питань забезпечення здорового способу життя молоді: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. держ. упр. Київ: Національна академія державного управління при Президентові України, 2012. – 39 с.
19. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015 рік / за ред. Шафранського В. В.; МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ, 2016. – 452 с.

Reference

1. Analiz derzhavnykh stratehichnykh dokumentiv Ukrainy shchodo vrakhuvannya adaptovanykh dlia Ukrainy Tsilei Staloho Rozvytku do 2030 roku: Analychna dopovid. (2017). Kyiv: Instytut suspilnoekonomichnykh doslidzhen.
2. Bilorus, O. H., & Matseiko, Yu. M. (2005). Hlobalna perspektyva i stalyy rozvytok : (Systemni marketol. doslidzh.). Kyiv: MAUP.
3. Zhára, H. I. (2018). Pedahohichni tekhnolohii formuvannya kompetentnosti indyvidualnoho zdoroviazberezhenia vchyteliv u protsesi profesiinoi pidhotovky ta samorozvytku. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova, Serii 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy, 60(1), pp. 156–161.
4. Zakon Ukrainy vid 19.01.2019 r. № 2145-VIII "Pro osvitu". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#n1631>
5. Zakon Ukrainy vid 03.07.2018 r. № 3808-KhII "Pro fizychnu kulturu i sport". Retrieved from <https://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3808-12>
6. Karnatskiy, V. M. (2008) Problemy zdorovia ta prodovzhennia tryvalosti zhyttia naseleennia Ukrainy. Ukr. med chasopys, 5(67), IX-X, pp. 83-87.
7. Luzik, E. V. (2014). Teoretyko-metodolohichni aspekty formuvannya planetarnoho myslennia yak osnovy onovlennia zmistu suchasnoi vyshchoi osvity Ukrainy. Kreatyvna pedahohika: nauk.-metod. Zhurnal, 9, pp. 48-54.
8. Melnychuk, I. M., & Sapizhak, M. I. (2004). Normatyvno-pravove zabezpechennia natsionalnoi polityky shchodo formuvannya zdorovoho sposobu zhyttia. Medsestrynstvo, 1, pp. 37-41.
9. Bibik, N. M. (Ed.) (2018). Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia. Kyiv: Litera LTD. Retrieved from <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Novyny/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf>
10. Osvitni prohramy. MON Ukrainy. (2018). Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-prohramy>
11. Proekt. Standart vyshchoi osvity Ukrainy. 01 Osvita 017 Fizychna kultura i sport. (2017). MON: Kyiv. Retrieved from <https://www.google.com.ua/search?hl=ru-UA&authuser=0&biw=1517&bih=696&ei=ENCrXMHaFOnnrgSZ2p-wBg&q=standart+vyshchoi+osvity+01+Osvita+017>
12. Stratehiya EEK OON dlia obrazovanyia v ynteresakh ustoiyvoho rozvytyia. (Vylnius, 2005, 17-18 marta). Retrieved from <https://www.unece.org/fileadmin/DAM/env/documents/2005/cep/ac.13/cep.ac.13.2005.3.rev.1.r.pdf>
13. Ukaz Prezydenta vid 12.01.2015 r. № 5/2015 "Pro Stratehiu staloho rozvytku "Ukraina – 2020". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>
14. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 09.02.2016 r. № 42/2016 "Pro Natsionalnu stratehiu z ozdorovchoi rukhvoi aktyvnosti v Ukraini na period do 2025 roku "Rukhova aktyvnist - zdorovyi sposib zhyttia - zdorova natsiia". Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/42/2016>
15. Usmanova, H. O. (2017). Formuvannya ta zberezhenia zdorovia – naskrizne pytannia kursu "Osnovy ekolohii" dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv. Nadiya Skotna (Ed.) Human health: realities and prospects. Monographic series. Volume 2. "Health and Environment". Drohobych: Posvit., pp. 262-271.
16. Tsyhura, H. O. (2018). Formuvannya znan z realizatsii tsilei staloho rozvytku u maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu. Nosko, M. O. (Ed.) Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. (Serii: pedahohichni nauky. Fyzichne vykhovannia i sport), 154(II), pp. 88-93. Chernihiv: ChNPU.
17. Shakhnenko, V. I. (2008). Pidhotovka uchniv do vedennia zdorovoho sposobu zhyttia u zmisti zdoroviaformuiuchykh kursiv ZNZ nezalezhnoi Ukrainy. Pedahohika, psykholohiia ta medyko-biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu, 1, 167-175.
18. Shyian, O. I. (2012). Derzhavna osvithna polityka Ukrainy z pytan zabezpechennia zdorovoho sposobu zhyttia molodi. Avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia dokt. derzh. upr. Kyiv, Ukraine: Natsionalna akademiia derzhavnoho upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy.
19. Shafranskoho, V. V (Ed.) (2015). Shchorichna dopovid pro stan zdorovia naseleennia, sanitarно-epidemichnu sytuatsiiu ta rezultaty diialnosti systemy okhorony zdorovia Ukrainy. MOZ Ukrainy, DU "UISD MOZ Ukrainy". Kyiv.